

บทที่๑

บทนำ

๑.๑ ที่มาและความสำคัญของปัญหา

คำว่า จิต ตามหลักคำสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า หมายถึง สภาพรู้ อารมณ์รู้ลักษณะรู้แจ้งอารมณ์ เป็นใหญ่เป็นประธานในการรู้แจ้งอารมณ์ และคำว่า จิตนี้ยังมีชื่อที่ใช้แทนคำว่าจิตในบางแห่งอีกมาก เช่น ใจ มโน มานัส ปันธุระ หทัย วิญญาณวิญญาณขันธ์ มนายตนะ เป็นต้น ในชีวิตประจำวันของเรา จะทราบได้ว่าผู้ที่ยังไม่ตายมีจิตอยู่ เป็นผู้มีจิตเกิดดับต่อเนื่องไปจนกว่าจะตาย ฉะนั้น จิตคือ สภาพรู้ทางตา ทางหู ทางจมูก ทางลิ้น ทางกาย ทางใจ^๑ พระพุทธเจ้าแสดง ความจริงเกี่ยวกับจิต ไว้มากกว่าใครในโลกนี้หรือโลกไหน หากใครมีโอกาสสดับดับตรับฟังด้วยความเอาใจใส่แม้เพียงเบื้องต้น ก็สามารถถอนความยึดมั่นเห็นผิดว่าจิตเป็นตัวเป็นตนเสียได้ ทำลายความเชื่อตามอัตโนมัตินี้ว่า ‘จิตเรา’ กับที่เป็นกาย รวมทั้งจะไม่มองว่ามีวิญญาณอมตะ ‘ดวงเดียวกัน’ กับที่เป็นอยู่นี้ แสงสว่างใหม่ไปเรื่อย ขจัดแนวโน้มที่จะทีกักกว่าวิญญาณทั้งหลายกำลังพอกตนเอง พัฒนาตนเองจากสภาพหยาบ ไปสู่ละเอียดแล้วจะเข้าถึงภาวะสุดท้ายอันบริสุทธิ์ชั่ววันรันดร์ได้เอง เพราะพระพุทธองค์แสดงไว้ชัดว่า จะยุติการสืบเนื่องของจิตก็ด้วยการรู้ถอนรากและโครงสร้างภพชาติ อันได้แก่ อวิชชา ตัณหา อุปาทาน เสียเท่านั้น ถ้าไม่ฝีกมองกายใจตามหลักสติปัฏฐาน ๔ จนละวางความยึดมั่นถือมั่น และความไม่รู้ระดับรากเสียได้ ก็ไม่มีวันพ้นทุกข์ด้วยวิธีอื่นใดเลยทั้งสิ้น^๒

การรักษาจิตจึงสำคัญนักโดยเฉพาะจิตของคนที่ไม่ได้ตายเพราะจิตดวงสุดท้ายเป็นเครื่องชี้วัดไปสู่สุคติหรือทุกคติดังพุทธสุภาษิตที่ว่า “เมื่อจิตเศร้าหมองแล้วทุกคติเป็นอันต้องหวังเมื่อจิตไม่เศร้าหมองแล้วสุคติเป็นอันหวังได้ ในครั้งพุทธกาลมีเรื่องเกี่ยวกับผู้ป่วยระยะสุดท้ายไว้ดังนี้ ในพระนคเรศวร มีธรรมมิกอุบาสก คนหนึ่งมีธิดา ๗ คน ซึ่งทั้งบุตรและธิดาก็ชอบให้ทานเป็นประจำ อยู่มาวันหนึ่งธรรมมิกอุบาสกได้ป่วยลง ธรรมมิกอุบาสกจึงอยากจะฟังธรรมจึงส่งสาส์นไปยังสำนักของพระศาสดาเพื่อขอ

^๑วิเชียร, จิตคืออะไร: มูลนิธิเผยแผ่พระพุทธศาสนา, [ออนไลน์], แหล่งที่มา: <http://www.dhammadhome.com/webboard/topic2075.html> [๒๐ สิงหาคม ๒๕๖๐].

^๒ดังตฤณ, มหาสติปัฏฐานสูตร, (กรุงเทพมหานคร: สำนักพิมพ์ฮาวฟาร์, ๒๕๔๕), หน้า ๒๔๐.

พระศาสดาส่งพระสาวกมาแสดงธรรมให้ตนฟัง เมื่อสาส์นถึงสำนักพระศาสดาจึงส่งพระสาวกมาแสดงธรรมที่บ้านของธรรมมิกอุบาสก เมื่อพระสาวกมาถึงธรรมมิกอุบาสกจึงอาราธนาพระสาวกแสดงธรรม พระสาวกแสดงจึงแสดงธรรมสติปัญญาให้ธรรมมิกอุบาสกฟัง หลังจากธรรมมิกอุบาสกได้ฟังธรรมจากพระสาวกแล้วเมื่อถึงกาลตายลงก็ไปเกิดสวรรค์ชั้นดุสิต มีนางเทพอัปสรพันหนึ่ง แวดล้อมวิมานแก้วประมาณ ๒๕ โยชน์ได้ปรากฏคอยรอรับธรรมมิกอุบาสกนั้น^๓

ในทางเหนือมีพิธีกรรมการแสดงธรรมให้ผู้ป่วยระยะสุดท้ายหมายถึง ผู้ป่วยที่มีจิตใจตายธรรมที่นำมาแสดงเป็นธรรมพื้นเมืองเหนือเรื่อง มหาวิบาก ในเนื้อธรรมกล่าวถึง ศิล สมาธิปัญญา ซึ่งชาวล้านนามีคติความเชื่อว่าหากผู้ป่วยได้ฟังธรรมเรื่องมหาวิบากแล้ว ผู้ป่วยจะไปสู่สุคติภพซึ่งพิธีกรรมความเรื่องการแสดงธรรมแก่ผู้ป่วยระยะสุดท้ายนี้มีมาเป็นเวลาช้านานและยังคงสืบมาให้เห็นจนถึงปัจจุบัน ในขั้นตอนการแสดงธรรมนั้น จะนิมนต์พระมาที่บ้านผู้ป่วยหรืออาจเป็นเป็นที่โรงพยาบาลโดยลำดับขั้นตอนขึ้นจะมีการไหว้พระรับศีล ๕ แล้วจะมีการอาราธนาธรรม พระสงฆ์จะแสดงธรรมเป็นทำนองแบบธรรมวัตรล้านนา หลังจากพระสงฆ์แสดงธรรมเสร็จ ถวายไทยทาน พระสงฆ์ให้พระสงฆ์ให้พรผูกข้อมือเป็นพิธีเบื้องต้น

ดังนั้นผู้วิจัยจึงมีความต้องการสนใจจะศึกษาเรื่องพิธีกรรมความเชื่อการแสดงธรรมแก่ผู้ป่วยระยะสุดท้ายของชาวล้านนาและศึกษาวิเคราะห์คุณค่าพิธีกรรมกรรมความเชื่อการแสดงธรรมแก่ผู้ป่วยระยะสุดท้าย เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่ผู้ศึกษาและสัมมาปฏิบัติสืบไป

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

- ๑.๒.๑ เพื่อศึกษาภาวะก่อนตายของผู้ป่วยระยะสุดท้าย
- ๑.๒.๒ เพื่อศึกษาการแสดงธรรมพื้นเมืองแก่ผู้ป่วยระยะสุดท้ายในล้านนา
- ๑.๒.๓ เพื่อวิเคราะห์คุณค่าของการแสดงธรรมพื้นเมืองแก่ผู้ป่วยระยะสุดท้ายในล้านนา

๑.๓ คำถามวิจัย

- ๑.๓.๑ แนวคิดภาวะก่อนตายในพระพุทธศาสนามีลักษณะเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๒ แนวคิดศึกษาประเพณีการแสดงธรรมพื้นเมืองแก่ผู้ป่วยระยะสุดท้ายในสังคมล้านนามีลักษณะเป็นอย่างไร
- ๑.๓.๓ การวิเคราะห์คุณค่าพิธีแสดงธรรมพื้นเมืองแก่ผู้ป่วยระยะสุดท้ายในสังคมล้านนาคืออะไร

^๓จุ.ธ.(ไทย) ๒๕/๑๑/๒๙

๑.๔ ขอบเขตการวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยทำการรวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) จากพระไตรปิฎก อรรถกถา และรวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) จากหนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องทั้งในภาษาไทยและภาษาต่างประเทศ โดยมีขอบเขตการทำวิจัยดังต่อไปนี้

๑.๔.๑ ขอบเขตด้านข้อมูล

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยใช้วิธีการวิจัยเอกสาร (Documentary Research) โดยการทำการรวบรวมข้อมูลชั้นปฐมภูมิ (Primary Sources) จากพระไตรปิฎก อรรถกถา และรวบรวมข้อมูลชั้นทุติยภูมิ (Secondary Sources) จากหนังสือ ตำรา เอกสารทางวิชาการ และการลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูล

๑.๔.๒ ขอบเขตด้านเนื้อหา

- ภาวะก่อนตายตามหลักพระพุทธศาสนา
- พิธีกรรมการแสดงธรรมพื้นเมืองแก่ผู้ป่วยระยะสุดท้ายในสังคมล้านนา
- คุณค่าของพิธีกรรมแสดงธรรมพื้นเมืองแก่ผู้ป่วยระยะสุดท้ายในสังคมล้านนา

๑.๕ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ธรรมพื้นเมือง หมายถึง คัมภีร์โบราณทางล้านนา มีนักปราชญ์ผู้รู้แต่งขึ้นมาเพื่อใช้ในการแสดงธรรม ในงานวิจัยนี้มุ่งศึกษาเฉพาะธรรมพื้นเมืองที่ใช้แสดงแก่ผู้ป่วยระยะสุดท้าย คือ ธรรมมหาวิบาก

การแสดงธรรม หมายถึง การเทศน์สอน กล่าวธรรมะกับผู้ป่วยวิฤต โนม่นาวให้ผู้ป่วยตรักระลึกนึกถึงพระรัตนตรัยก่อนจะสิ้นลมหายใจ เพื่อไปสุคติ

ผู้ป่วยระยะสุดท้าย หมายถึง ผู้ป่วยที่เหลือเวลาที่จะมีชีวิตรอดน้อยหรือผู้ป่วยที่อาการสาหัสไม่สามารถรักษาเยียวยาได้ต่อ หรือผู้ป่วยที่พร้อมจะตายได้ทุกเมื่อ

๑.๖ ทบทวนเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๑.๖.๑ หนังสือ

สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายกได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ทุกชีวิตมีเวลาอันจำกัด” ว่าหน้าที่ของคนเราที่จะพึงปฏิบัติต่อชีวิตร่างกายคือ การบริหารรักษาร่างกายให้ปราศจากโรคให้มีสมรรถภาพ และประกอบประโยชน์เพื่อให้เป็นชีวิตดี ชีวิตที่อุดม ไม่ให้เป็นชีวิตชั่ว ชีวิตเปล่าประโยชน์ และในขณะเดียวกัน ก็ให้กำหนดรู้คตินิยมของชีวิต เพื่อความไม่ประมาท

พระพุทธเจ้าตรัสห้ามมิให้ทำลายชีวิตร่างกาย ถ้าจะเกิดความอยาก ความโกรธ ความเกลียดในอันที่จะทำลายชีวิตร่างกาย ก็ให้ทำลายความอยาก ทำลายความโกรธ ทำลายความเกลียดนั้นแหละเสีย

อีกอย่างหนึ่ง ธรรมคือ คุณงามความดี ตรงกันข้ามกับอธรรม คือ ความชั่ว ซึ่งโดยมากก็รู้กันอยู่ ฉะนั้น เมื่อเคารพในความรู้ หมายความว่า เมื่อรู้ว่าไม่ดี ก็ตั้งใจเว้นไว้ เมื่อรู้ว่าดี ก็ตั้งใจทำ ดังนี้เรียกว่าเคารพในธรรมที่รู้โดยตรง ซึ่งทำคนให้เป็นคน กล่าวคือ เป็นมนุษย์โดยธรรม^๔

ปิ่น มุทุกันต์ ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ปาฐกถาเรื่องจิต” ว่า “คำว่า “คน” หมายถึงมนุษย์ มีส่วนใหญ่มารวมกันอยู่ ๒ ส่วน คือ กายกับจิต รวมกันจึงจะนับว่าเป็นคน มีแต่อย่างใดอย่างหนึ่งก็ไม่นับว่าเป็นคน มีแต่กายเรียกว่า ศพ มีแต่ใจเรียกว่า ผี ถ้ามีแต่จิตแล้วยังไม่มีคำจะเรียก เป็นธัมมะ ไม่ใช่คน ไม่ใช่สัตว์ ”^๕

พระธรรมสิงหบุราจารย์ (หลวงพ่อดุจัญญ์ จิตฺตมโ) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “พุทธวิถี เตรียมตัวตาย” ว่า ความตายไม่ใช่เรื่องที่ทุกคนต้องกลัว ในทางตรงกันข้ามกลับเป็นช่วงเวลาที่เราจะได้พลิกวิกฤตให้กลายเป็นโอกาส “เป็นโอกาสในการพัฒนาจิตใจ เป็นโอกาสในการคืนดีกับคนที่เราเคยบาดหมาง เป็นโอกาส ที่จะทำให้เราดำเนินชีวิต ด้วยความไม่ประมาท ทำความดี และสร้างกุศลอยู่เสมอ” และยังถ้าเป็น การตายอย่างสงบ สามารถส่งผลให้คนเราไปสู่ในภพภูมิที่ดีได้อย่างแน่นอนในทางพุทธศาสนาเชื่อว่าจิตสุดท้ายก่อนตายสำคัญ ที่เรียกว่าอสังกรรม คือกรรมจวนเจียน อาจารย์พุทธทาสเรียก นาทียุทธสุดท้ายก่อนตายว่าเป็นนาทิตองของชีวิต เพราะเป็นพลังผลักดันอันสำคัญ ที่จะพาเราไปสู่สุคติหรือทุคติก็ได้ ถ้าไม่มีความกังวล ปล่อยวาง ใจเป็นกุศล ก็ไปสู่สุคติ หรือกระทั่งบรรลุนิพพานขั้นสูงก็ได้ แต่ถ้ามีความตระหนก กลัว ห่วง กังวล หรือถูกบีบคั้นด้วยความเจ็บปวด มีความทุกข์ทรมาน อย่างแรง ก็จะไปสู่ทุคติ ที่จริงทุกศาสนาให้ความสำคัญกับตอนใกล้ตาย เพราะฉะนั้นประเพณีไทยจะมีการนิมนต์พระมาบอกอโหสิกรรม บอกทาง หรือให้คนใกล้ตายได้ฟังธรรม ฟังพระสวดมนต์ ให้จิตใจอ่อนโยนไปในทางที่เป็นกุศล ให้ถวายสังฆทานก่อนตาย ให้พนมมือ ถอดดอกไม้ธูปเทียน เพื่อที่จะได้ไปสักการะพระเกศแก้วจุฬามณีบนสววรรค์”^๖

^๔ สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช , **ทุกชีวิตมีเวลาอันจำกัด**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๐).

^๕ ปิ่น มุทุกันต์, **ปาฐกถาเรื่องจิต**, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อมรินทร์ธรรมะ, ๒๕๔๘).

^๖ พระธรรมสิงหบุราจารย์ (หลวงพ่อดุจัญญ์ จิตฺตมโ), **พุทธวิถี เตรียมตัวตาย**, (กรุงเทพมหานคร:

พระนวลจันทร์ กิตติปัญญา ได้กล่าวในหนังสือ จิตดวงสุดท้ายว่า “ทุกคนมีนัดกับความตาย คุณพร้อมหรือยังที่จะไปตามนัด” จิตดวงสุดท้ายก่อนที่เราจะตายเป็นจิตดวงที่เราสำคัญอย่างยิ่ง เพราะสามารถชี้ชัดได้ว่าเราจะไปเกิดที่ไหน นรก สวรรค์ มนุษย์โลก หรือเดรัจฉานภูมิ^๗

พระมหาอุทัย วชิรเมธี ได้กล่าวในหนังสือ มรณาวิชาสุดท้าย นำเสนอเรื่องราวธรรมดาของชีวิต ให้ผู้คนได้ตระหนัก เมื่อถึงคราวเผชิญหน้ากับการสูญเสีย หรืออยู่ให้ช่วงเวลาของการจะอำลาจากโลกนี้ หากคนใดกลัวหรือสิ่งที่เรารักต้องมือนปลัดพรากจากไป ก็พึงตระหนักไว้ ว่าเป็นธรรมดาของชีวิต มีพบ มีพราก มีจาก มีเจอ ความตายทั้งหลายเหล่านี้ล้วนเป็นเรื่องปกติ เกิดขึ้นเป็นธรรมดา เป็นบทเรียนชีวิตที่เราจะต้องเรียนรู้และต้องข้ามพ้นไปให้ได้^๘

๑.๖.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

กาญจนา จิตต์วัฒน์ ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “การบูรณาการการเตรียมตัวตาย ในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับวัชรยาน” ผลการวิจัยพบว่า ฐานของความคิดเรื่องการเตรียมตัวตายมีมาแต่ดั้งเดิม คือเมื่อครั้งพระพุทธเจ้าเป็นพระโพธิสัตว์ทรงเห็นเทวทูตทั้ง ๔ มาปรากฏในรูป ของคนชราคนเจ็บ คนตาย และบรรพชิต เมื่อทรงเห็นสิ่งเหล่านี้แล้ว พระองค์ได้แสวงหาทางเพื่อพ้นจากความตาย จนกระทั่งได้ตรัสรู้อรุณรัง ๔ จากนั้นพระองค์ได้ทรงสั่งสอนเวไนยสัตว์ไม่ให้ประมาทในชีวิต ด้วยการทำประโยชน์ให้ตนเองและผู้อื่น อันเป็นการเตรียมตัวก่อนตายอย่างมีสติ พระพุทธศาสนามีหลักการอันเป็นแก่นแท้ คือ การสอนให้พุทธศาสนิกชนเข้าใจอรุณรัง ๔ ดังนั้น พระพุทธศาสนาเถรวาทจึงเน้นการสอนให้มนุษย์ตระหนักรู้ในทุกข์ และความไม่เที่ยงแท้แน่นอน ของชีวิตที่ความตายจะเกิดขึ้นเมื่อไรก็ได้ คนเราจึงควรต้องเรียนรู้พุทธธรรมเพื่อการเตรียมตัวตาย และต้องเตรียมชีวิตให้ก้าวข้ามพ้นทุกข์ อันมีเหตุมาจากอวิชชา โดยเริ่มเรียนรู้ไตรสิกขาซึ่งทำได้ด้วยการอบรมตนเองให้ประพฤตินั่นคงอยู่ในศีลบริสุทธิ์ ผูกจิตให้มีสมาธิ ด้วยศีลที่บริสุทธิ์ และสมาธิที่ตั้งมั่นจะบ่มเพาะให้การภาวนาเจริญขึ้น จนกระทั่งเกิดปัญญามีความเห็นถูกต้องตรงตามความเป็นจริง พระผู้มีพระภาคทรงสอนให้พุทธสาวกเข้าใจเรื่องความตายกับปัจจุสมุปบาทและสังสารวัฏ คำสอนที่สำคัญที่สุดคือ ความไม่ประมาทตลอดเวลาที่ใช้ชีวิต โดยการเจริญมรณสติ พิจารณาความตาย อย่างรู้เท่าทันความจริงของชีวิต และ

โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๕๐).

^๗ พระจันทร์นวล กิตติปัญญา, **จิตดวงสุดท้าย**, พิมพ์ครั้งที่๗, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์อมรินทร์ธรรมะ, ๒๕๕๙).

^๘ พระมหาอุทัย วชิรเมธี, **มรณา วิชาสุดท้าย**, (นนทบุรี: สำนักพิมพ์สัปายะ, ๒๕๕๙).

ประพาศิตปฏิบัติชอบตั้งแต่ก่อนตายไปจนถึงขณะกำลังตาย เพราะทั้งกรรมดีและกรรมชั่วจะส่งผลให้
ภายหลังตาย

พระพุทธศาสนาวัชรยานมีสาระอันเป็นแก่นแท้ คือการสอนให้พุทธศาสนิกชนตระหนักรู้ในชีวิต
และความไม่เที่ยงแท้แน่นอนของชีวิตที่ความตายจะเกิดขึ้นเมื่อไรก็ได้ จึงควรต้องเรียนรู้พุทธธรรม เพื่อ
เข้าใจความหมายและคุณค่าของชีวิต กระบวนการตาย และการเตรียมตัวตาย โดยเฉพาะ
พระพุทธศาสนาวัชรยาน ก็เช่นเดียวกับเถรวาทคือเน้นการสอนให้มนุษย์เข้าใจเรื่องกฎแห่งกรรม และ
หลักปัจจุสมุปบาท ซึ่งเป็นไปตามเหตุปัจจัย จึงทำให้มีเกิด แก่ เจ็บ และตายซึ่งล้วนเป็นทุกข์จึงต้อง
เตรียมชีวิตให้ก้าวข้ามพ้นทุกข์ อันมีเหตุมาจากอวิชชา ชาวพุทธวัชรยานตระหนักรู้ว่าในชาตินี้ มีโอกาส
ได้ร่างมนุษย์อันประเสริฐ จึงต้องใช้ร่างกายนี้ปฏิบัติตามเจตนาที่ดีอย่างสุดหัวใจในการละเว้น
อกุศลกรรมบถ ๑๐ และยาพิษทั้ง ๕ คือ โลภะ โทสะ โมหะ มานะ และริษยา ดำเนินชีวิตทุกก้าวอย่าง
ไม่ประมาทด้วยการประพาศิตปฏิบัติชอบตั้งแต่ก่อนตายไปจนถึงขณะกำลังตาย เพราะทั้งกรรมดี และ
กรรมชั่วจะส่งผลไปภายหลังการตาย และด้วยการปฏิบัติธรรมอันมีโพธิจิตเป็นรากฐานโดยเน้น การฝึกจิต
ให้เป็นสมาธิ บริสุทธิ์ ชัดเจน ไสกระจ่าง ว่าง และกว้างใหญ่ไพศาล มีมหากรุณาช่วยสรรพสัตว์ให้พ้นทุกข์
ทางกายและใจ ทั้งในขณะที่มีชีวิตอยู่และเมื่อถึงเวลาใกล้ตายหรือตายแล้ว พระลามะหรือคนที่ฝึกจิตมา
อย่างดีจะสามารถทำโพวาช่วยส่งวิญญาณหรือขับเคลื่อนดวงจิตในขณะที่อยู่ในบาร์โดให้ไปสู่สุคติหรือพุทธ
เกษตรได้

ในการบูรณาการการเตรียมตัวตายในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับวัชรยานให้ใช้ได้กับ
พุทธศาสนิกชนชาวไทยเพื่อพร้อมเผชิญความตายอย่างมีสตินั้น สามารถทำได้ดังนี้ ๑) การบ่มเพาะความ
เมตตาและกรุณาในหัวใจ ๒) เรียนรู้กระบวนการตายจากคัมภีร์มรณศาสตร์เพื่อรู้จักคุ้นเคยกับขั้นตอน
การตาย ๓) เสริมสร้างให้จิตมีศักยภาพ ในการเจริญมรณสติและเจริญอุกฤษฏ์ปัจจุสมุปบาทเพื่อพิจารณา
เนื่อง ๆ ถึงความจริงของชีวิต และฝึกโพวาเพื่อช่วยส่งจิตทั้งของผู้อื่นและของตนเองให้ไปสู่สุคติหรือพุทธ
เกษตร ดังนั้นชาวพุทธทั้งหลายจึงควรปฏิบัติธรรมอย่างจริงจังตั้งแต่บัดนี้ เพื่อให้ตระหนักรู้ในเรื่องการ
ดำเนินชีวิตที่ดีอย่างมีปัญญา และสามารถข้ามพ้นอวิชชาไปได้^๔

พระมหาวินัย ธรรมโชติ (ช่วงสำโรง) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์ เรื่อง
ความตายตามทัศนะของพุทธทาสภิกขุพระพุทธศาสนาสอนว่าชีวิตมีความตายเป็นที่สุดทุกชีวิต ที่เกิดมา

^๔ กาญจนา จิตต์วัฒน์, “การบูรณาการการเตรียมตัวตายในพระพุทธศาสนาเถรวาทกับวัชรยาน”,
วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๓).

บนโลกนี้ ต้องตายด้วยกันทั้งสิ้น ความตายปรากฏแก่ทุกชีวิตไม่เลือกเวลา หรือสถานที่ เมื่อเข้าใจในความตาย ก็ควรดำรงอยู่ในความไม่ประมาท ขวนขวายทำกิจที่ควรทำ คฤหัสถ์ไม่พึงประมาทในชีวิต รีบเร่งทำความดีต่าง ๆ ก่อนความตายมาเยือน บรรพชิตก็ไม่พึงประมาทในชีวิต รีบเร่งทำความเพียรเพื่อให้บรรลุถึงความสิ้นกิเลส คือการเข้าถึงพระนิพพาน

แนวคิดและวิธีปฏิบัติต่อความตายของพุทธศาสนิกชนเป็นแนวคิดที่สอดคล้องกับ ธรรมชาติ พุทธศาสนิกชนกล่าวว่า ธรรมชาติก็คือธรรม การปฏิบัติตนให้สอดคล้องกับธรรมก็คือการทำทุกสิ่งทุกอย่างให้เป็นไป ตามหลักแห่งธรรมชาติ พุทธศาสนิกชนมีแนวคิดพื้นฐานที่ความประหัยด ใช้สอยสิ่งของเท่าที่จำเป็น ไม่ทำลายธรรมชาติ รักษาตัวเท่าที่จำเป็น ไม่ต้องหอบสังขารหนีความตาย ใช้เหตุการณ์ในชีวิตจริง คือการเจ็บป่วยในแต่ละครั้งเป็นการเรียนรู้ เพื่อให้เข้าใจธรรมชาติ และอยู่กับธรรมชาติอย่างมีความสุข คำสอนเรื่องความตายของท่านพุทธทาสมโทธิพลต่อสังคมไทยอย่างกว้างขวาง แพทย์ยอมรับในสิทธิ ของผู้ป่วยมากขึ้น และทำให้มีการศึกษาเรื่องความตายอย่างกว้างขวาง^{๑๐}

วัฒนา พัดเกาะ ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง การเตรียมตัวก่อนตายในพระพุทธศาสนาเถรวาท ผลการวิจัยพบว่าคำว่า ความตาย หมายถึง การสิ้นชีวิต มีเหตุที่ทำให้เกิดขึ้น ๔ ประการ คือ อายุขยระ มรณะ ได้แก่ ตายเพราะสิ้นอายุขัยมกขยระ มรณะ ได้แก่ ตายเพราะสิ้นกรรม อุภยักขยระ มรณะ ได้แก่ ตาย เพราะสิ้นทั้งอายุและกรรมทั้งสองพร้อมกันอุปจเนทมรณะ ได้แก่ ตายเพราะกรรม เข้าไปตัดรอนส่วนการ เตรียมตัวก่อนตายนี้เป็นการนำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาประพฤติ ปฏิบัติ คือ ให้ละเว้นการทำ ความชั่วอันเป็นหนทางที่จะนำพาชีวิตไปสู่อบายภูมิ และให้ประพฤติ ปฏิบัติแต่ความดีงามโดย การนำ หลักธรรมทางพระพุทธศาสนา มาปฏิบัติ ได้แก่ กุศลมูล ๓ โกศล ๓ สัมปรายิกัตถประโยชน์ กุศลกรรมบถ ๑๐ บารมี ๑๐ บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ เป็นต้น การเตรียมตัวก่อนตายในพระพุทธศาสนา เป็นการเตรียมความ พร้อมของชีวิต ปฏิบัติตน ตามหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่พระพุทธองค์ทรงสอน เพื่อจะใช้เป็นเกราะ ป้องกันตนเอง ไม่ให้ นำพาชีวิตของตนไปสู่ความเสื่อมตกอบายภูมิ ทุกคติ วินิบาต เมื่อความตายมาเยือน จะทำอย่างไรให้ ชีวิตเบื้องหลังความตายไม่เดือดร้อน สงบร่มเย็น อยู่ในดินแดนที่เรียกว่า สุคติภูมิ สำหรับ หลักธรรมที่ ใช้เป็นวิธีการในเตรียมตัวก่อนตายในพระพุทธศาสนาที่จะนำมาปรับใช้ในสังคมไทย คือ กุศล ๓ โกศล ๓ สัมปรายิกัตถประโยชน์ กถาวัตถุ ๑๐ กุศลกรรมบถ ๑๐ บารมี ๑๐ บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ การ สร้างบุญชั้นสูงสุดนพระพุทธศาสนาเถรวาท ทุกคนสามารถทำได้โดยไม่เสียเงินทอง ให้การสร้างบุญนี้

^{๑๐}พระมหาวันชัย ธมฺมชโย (ช่วงสำโรง) , “การศึกษาเชิงวิเคราะห์เรื่องความตาย ตามทัศนะของพุทธทาส ธิกษุพระพุทธศาสนาสอนว่าชีวิตมีความตายเป็นที่สุด”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘).

ตนเองเป็นผู้กระทำเอง นั่นก็คือ การนำหลักสติปัฏฐาน ๔ หลักมรณัสสติ โยนิโส มนสิการ และอัปมาทธรรม ซึ่งเป็นหลักธรรมที่บุคคลทุกคนจะต้องนำมาปฏิบัติ และพิจารณาอยู่ ๑ วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาหลักสูตร พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ปีพุทธศักราช ๒๕๕๖. ๓๗๙ อย่างเนื่อง ๆ เพื่อไม่ให้ตนเองหลงใหลมัวเมาหลงระเริง กับชีวิตที่ไม่มีความแน่นอน เพราะมีความตาย รอคอยอยู่ เบื้องหน้า^{๑๑}

พระธนกร กิตติปัญญา (สร้อยศรี) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง ศึกษาเปรียบเทียบการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในทาง พระพุทธศาสนาเถรวาทกับคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก ผลการวิจัยพบว่า ทศนะทางพระพุทธศาสนาเถรวาทถือว่า ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายคือ ผู้ที่ถูกโรคภัยไข้เจ็บครอบงำอำย้อย่างหนัก อยู่ในภาวะถูกภัยคือมรณะคุกคาม อยู่ช่วงเวลาใกล้ตายไม่ เกิน ๑ ถึง ๒ ชั่วโมงก่อนจุติ จิตเกิดขึ้น มีอาการทางกายที่สังเกตเห็นได้เช่น มีความเจ็บปวดเรื้อรัง เกิดทุกข์เวทนาอย่างสาหัส และมีอาการทางจิตเช่น ห่อเหี่ยวหดหู่ เชื่องซึมเหงาหงอยเบื่อหน่าย จิตเป็นมโน ภาพปรากฏแก่ผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตาย เรียกว่า ธรรมารมณแบ่ง ๓ คือ (๑) กรรมารมณนึกถึง กรรมที่ตนทำไว้ส่วนมาก เป็นกรรมหนัก (๒) กรรมนิมิตารมณนึกถึงอุปกรณ์ในการทำกรรมดีหรือไม่ดี (๓) คตินิมิตารมณนึกถึงภพภูมิ ที่จะไปเกิดหลังตาย ผู้ที่ทำหน้าที่ดูแลจึงควรมีเมตตากรุณาเป็นพื้นฐาน ช่วยประคับประคองจิตใจของผู้ป่วยให้สะอาดสว่าง สงบ ให้การดูแล ทั้ง ร่างกายและจิตใจ ให้ผู้ป่วยมี สติไม่หลงลืม มีความสำราญแจ่มชื่น ไม่ขุ่นมัว เพื่อไปสู่สุคติหลังจากตาย จุดมุ่งหมายที่จะให้ผู้ป่วยมี สติสัมปชัญญะสมบูรณ์ทำชีวิตให้มีคุณภาพ สุขภาพ และสมรรถภาพก่อนตาย มีจิตผ่องแผ้วในวาระ สุดท้ายก่อนสิ้นชีวิต ไปสู่สุคติโลกสวรรค์และพระนิพพาน และในทศนะของคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิกผู้ป่วยระยะสุดท้าย ใกล้ตาย พระองค์มิได้สร้าง ความตายขึ้น และมีไฉนดีต่อการสูญเสียสิ่งมีชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งชีวิตมนุษย์แต่ด้วยผลของบาป^{๑๒}

ยุวดี พนาวรรต ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง ประสบการณ์ทางจิตของผู้ป่วยโรคมะเร็งที่ได้รับการบำบัดด้วยพลังจิตตามแนวพุทธ การศึกษาประสบการณ์ทางจิตของผู้ป่วยโรคมะเร็งที่ได้รับการบำบัดด้วยพลังจิตตามแนวพุทธ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาลักษณะประสบการณ์ทางจิตของผู้ป่วยโรคมะเร็ง ที่ได้รับการบำบัดด้วยพลังจิตตามแนวพุทธ อันเป็นแนวทางในการส่งเสริมความรู้ ความเข้าใจ และยอมรับความเป็นจริงของชีวิตขณะเจ็บป่วย โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บข้อมูลโดยการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ป่วย

^{๑๑} วัฒนา พัดเกาะ, “การเตรียมตัวก่อนตายในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรดุษฎีบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๔).

^{๑๒} พระธนกร กิตติปัญญา (สร้อยศรี), “ศึกษาเปรียบเทียบการดูแลผู้ป่วยระยะสุดท้ายใกล้ตายในทางพระพุทธศาสนาเถรวาทกับคริสต์ศาสนาโรมันคาทอลิก”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖).

โรคมะเร็ง ๑๓ รายที่คัดเลือกตามคุณสมบัติที่กำหนด จากศูนย์โรคมะเร็ง วัดคำประมงจังหวัดสกลนคร และสมาคมสถาบันพลังกายตัยเพื่อสุขภาพ เขตจตุจักรกรุงเทพมหานคร ระหว่างเดือนมกราคม ถึงเดือน สิงหาคม ๒๕๕๔

ผลการศึกษานี้ได้ข้อมูลแบ่งเป็น ๓ ระยะกล่าวคือ ระยะที่ ๑ การรับรู้เกี่ยวกับโรคมะเร็ง รูปแบบการรักษา สุขภาพกายและสภาวะจิต ก่อนเข้ารับการบำบัดด้วยพลังจิตตามแนวพุทธ ผู้ป่วยต่างรับรู้ว่ามีโรคร้ายแรง รักษาไม่หาย นำไปสู่การเสียชีวิต เป็นโรคเรื้อรังโรครุนแรง มีความแตกต่างกัน ระหว่างผู้ป่วยที่ไม่เคยปฏิบัติสมาธิ มาก่อนมักไม่ยอมรับความจริง มีความหวง วิตกกังวล เกิดความเครียด ทรมานใจที่ต้องอดทนต่อสู้กับโรคร้าย ส่วนผู้ปฏิบัติสมาธิมาก่อน จะมีสติเมื่อรับรู้ว่าเป็นโรคมะเร็ง เนื่องจากเข้าใจและยอมรับความจริงของชีวิต การหารูปแบบการรักษาแบ่งได้เป็น ๒ วิธีคือ การแพทย์แผนปัจจุบันและแพทย์ทางเลือก ระยะที่ ๒ การรับรู้รูปแบบการรักษา สุขภาพกายและสภาวะจิตขณะรับการบำบัดตามแนวทางแพทย์แผนปัจจุบันที่ผู้ป่วยส่วนใหญ่เลือกใช้เป็นอันดับแรกเพราะเห็นว่า เป็นวิธีการที่ถูกต้อง ทันสมัย น่าเชื่อถือ และเห็นผล แต่เมื่อเข้ารับการบำบัดแล้วพบว่าแพทย์เน้นการรักษาเฉพาะโรคที่เกิดกับกาย ภายในจิตใจยังคงมีความเครียด ทั้งยังเกิดความทุกข์ทรมานจากอาการข้างเคียงของการรักษา ขณะที่แพทย์ก็ยังไม่ให้ความหวัง จนต้องหันมาใช้แพทย์ทางเลือกคือพลังจิตตามแนวพุทธ แต่ผู้ป่วยบางส่วนก็เลือกใช้พลังจิตตามแนวพุทธโดยตรง ระยะที่ ๓ การรับรู้รูปแบบการรักษา สุขภาพกายและสภาวะจิตหลังเข้ารับการบำบัดด้วยพลังจิตตามแนวพุทธซึ่งผู้ให้ข้อมูลรับรู้เป็น ๓ ลักษณะ ได้แก่ ๑) เป็นธรรมโอสถรักษาใจ เกิดปัญญารู้เท่าทันความจริง ไม่ปรุงแต่ง ๒) ผ่อนคลาย ความตึงเครียดของจิตใจ เกิดความสงบทางอารมณ์ ๓) เสริมสร้างภูมิคุ้มกันตามธรรมชาติให้ทำหน้าที่ใหม่อย่างมีประสิทธิภาพ สามารถทำลายเซลล์มะเร็งได้

การบำบัดด้วยพลังจิตตามแนวพุทธ จะประสบความสำเร็จเพียงใดขึ้นอยู่กับ การปฏิบัติตนตามหลักธรรม ๕ และอินทรีย์ ๕ ซึ่งประกอบด้วยองค์ธรรมเดียวกันคือ ศรัทธา : ความเชื่อมั่นในสิ่งที่ตนกระทำ วิริยะ : ความพากเพียรไม่ท้อถอย สติ : ความระลึกได้ในสิ่งที่กระทำอยู่ สมาธิ : ความสงบมีจิตตั้งมั่น และ ปัญญา : ความรอบรู้ ความเข้าใจที่คอยควบคุม ผู้ให้ข้อมูลรับรู้พลังจิตตามแนวพุทธ ช่วยให้หายจากโรคร้ายได้ หรือแม้ไม่หายก็สามารถใช้ชีวิตปัจจุบันอยู่กับโรคมะเร็งได้ด้วยจิตใจเข้มแข็ง รู้จักปล่อยวาง และมีคุณภาพชีวิตที่ดี^{๓๓}

^{๓๓} วัฒนา พัดเกาะ , “ประสบการณ์ทางจิตของผู้ป่วยโรคมะเร็งที่ได้รับการบำบัดด้วยพลังจิตตามแนวพุทธ”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕).

๑.๗ วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงเอกสาร (Documentary Research) เอกสารหลักที่ใช้คือ พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ซึ่งมีวิธีการดำเนินการวิจัยตามกรอบของการศึกษา ดังนี้

๑.๗.๑ ศึกษาค้นคว้าและรวบรวมข้อมูลจากคัมภีร์พระไตรปิฎก รวมถึงอรรถกถาในส่วนที่เกี่ยวข้องกับจิตก่อนตาย จิตหลังความตาย ด้านความหมาย สาเหตุ ที่ปรากฏในพระไตรปิฎก พร้อมทั้งศึกษารวบรวมข้อมูลจากเอกสารและตำราทางวิชาการที่เกี่ยวข้อง

๑.๗.๒ รวบรวมข้อมูลขั้นทุติยภูมิ คือ ส่วนที่เป็นงานนิพนธ์ทั่ว ๆ ไป รวมทั้งเอกสาร งานวิจัย บทความทางวิชาการที่เกี่ยวข้องกับวิจัยนี้ และสัมภาษณ์คนพื้นเมือง

๑.๗.๓ นำข้อมูลทั้งหมดมาศึกษาวิเคราะห์ สังเคราะห์ และเขียนงานวิจัยตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยปรึกษาผู้ทรงคุณวุฒิ แล้วปรับปรุงแก้ไขเพื่อความถูกต้อง

๑.๗.๔ เสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูล และนำเสนอผลการวิจัย

๑.๘ ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

๑.๘.๑ ทราบถึงภาวะก่อนตายตามหลักพระพุทธศาสนา

๑.๘.๒ ทราบถึงประเพณีการแสดงธรรมพื้นเมืองแก่ผู้ป่วยระยะสุดท้ายในสังคมล้านนา

๑.๘.๓ ทราบถึงคุณค่าของพิธีแสดงธรรมพื้นเมืองแก่ผู้ป่วยระยะสุดท้ายในสังคมล้านนา